

A Comparative Study of the Corruption Perception Indicators of Transparency International and Criminal Law in Iran

Vahid Talenasab¹, Majid Sadeghnejad Naeeni^{2*}, Seyed Mehdi Mansouri³

1. Department of Criminal Law and Criminology, Ya.C, Islamic Azad University, Yazd, Iran.

2. Department of Law, Hakim Sabzvari University, Sabzvar, Iran. (Corresponding Author).

3. Department of Law, Ya.C, Islamic Azad University, Yazd, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 63-79

Corresponding Author's Info:

ORCID: 0000-0002-5528-6507

TELL: +05144410104

Email: m.sadeghnejad@hsu.ac.ir

Article History:

Received: 04 Dec 2025

Revised: 23 Dec 2025

Accepted: 05 Feb 2026

Published online: 23 Sep 2026

Keywords:

Transparency,
Administrative Corruption,
Corruption Perceptions
Index, Iranian Law,
Transparency
International.

ABSTRACT

This article aims to conduct a comparative study of the criminal aspects of anti-corruption efforts in Iran and international standards. Administrative corruption, in addition to its economic and social impacts, carries serious criminal consequences, including embezzlement, bribery, abuse of public authority, and collusion in government contracts. Iranian criminal laws, including the Islamic Penal Code, the Law on Handling Administrative Violations, the Law on Promoting the Integrity of the Administrative System, and the Law on Officials' Asset Declarations, prescribe penalties such as imprisonment, fines, asset confiscation, and disqualification from public office for offenders. However, weaknesses in law enforcement, the complexity of the judicial structure, and limitations in oversight by executive bodies reduce the deterrent effect of these penalties and exacerbate the gap between legal capacity and the actual state of corruption. At the international level, tools such as the Corruption Perceptions Index and instruments like the United Nations Convention against Corruption emphasize the necessity of judicial independence, effective enforcement of sanctions, and cross-border cooperation in detecting and prosecuting corruption. The comparative study demonstrates that achieving anti-corruption objectives requires not only sufficient criminal legislation but also strengthened judicial and administrative efficiency, alignment with international standards, and mechanisms for practical oversight and transparency. The findings suggest that enhancing criminal penalties and ensuring impartial law enforcement can both reduce domestic corruption and improve Iran's standing in global anti-corruption rankings.

This is an open access article under the CC BY license.

© 2026 The Authors.

How to Cite This Article: Talenasab, V; Sadeghnejad Naeeni, M & Mansouri, S.M (2026). "A Comparative Study of the Corruption Perception Indicators of Transparency International and Criminal Law in Iran". *Journal of International Criminal Law*, 4(3): 63-79.

انجمن علمی فقه‌های تطبیقی ایران

فصلنامه حقوق برای بین الملل

www.iclj.ir

فصلنامه حقوق برای بین الملل

دوره چهارم، شماره سوم، تابستان ۱۴۰۵

مطالعه تطبیقی شاخص‌های ادراک فساد در سازمان شفافیت بین‌الملل و حقوق کیفری ایران

وحید طالع نسب^۱، مجید صادق‌نژاد نایینی^{۲*}، سید مهدی منصوری^۳

۱. گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، واحد یزد، دانشگاه آزاد اسلامی، یزد، ایران.

۲. گروه حقوق، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران: (نویسنده مسؤول).

۳. گروه حقوق، واحد یزد، دانشگاه آزاد اسلامی، یزد، ایران.

چکیده

این مقاله باهدف مطالعه تطبیقی ابعاد کیفری مبارزه با فساد در ایران و استانداردهای بین‌المللی انجام شده است. فساد اداری، علاوه بر آثار اقتصادی و اجتماعی، دارای پیامدهای کیفری جدی است که شامل اختلاس، ارتشاء، سوءاستفاده از اختیارات عمومی و تبانی در معاملات دولتی می‌شود. قوانین کیفری ایران، از جمله قانون مجازات اسلامی، قانون رسیدگی به تخلفات اداری، قانون ارتقای سلامت نظام اداری و قانون رسیدگی به دارایی مقامات، مجازات‌هایی مانند حبس، جزای نقدی، ضبط اموال و محرومیت از سمت‌های دولتی برای مرتکبان پیش‌بینی کرده‌اند. با این حال، ضعف در اجرای قوانین، پیچیدگی ساختار قضائی و محدودیت در نظارت نهادهای اجرایی، اثر بازدارنده مجازات‌ها را کاهش داده و شکاف میان ظرفیت قانونی و وضعیت واقعی فساد را تشدید می‌کند. از منظر بین‌المللی، شاخص ادراک فساد و کنوانسیون‌هایی مانند کنوانسیون سازمان ملل متحد علیه فساد بر ضرورت استقلال دستگاه قضائی، ضمانت اجرای مؤثر مجازات‌ها و همکاری فراملی در کشف و تعقیب فساد تأکید دارند. مطالعه تطبیقی نشان می‌دهد که تحقق اهداف ضد فساد، تنها با قوانین کیفری کافی نیست و نیازمند تقویت کارآمدی سازوکارهای قضائی و اداری، همسویی با استانداردهای بین‌المللی و ایجاد سازوکارهای نظارت و شفافیت عملی است. یافته‌ها حاکی از آن است که ارتقای مجازات‌های کیفری و اجرای بی‌طرفانه قوانین می‌تواند هم موجب کاهش فساد داخلی و هم بهبود جایگاه ایران در شاخص‌های جهانی شود.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۶۳-۷۹

اطلاعات نویسنده مسؤول

کد ارکید: ۵۵۲۸-۶۵۰۷-۰۰۰۲-۰۰۰۰-۰۰۰۰

تلفن: +۰۵۱۴۴۴۱۰۱۰۴

ایمیل: e.abdollahi@iaubushehr.ac.ir

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۹/۱۳

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۴/۱۰/۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۱۶

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۷/۰۱

واژگان کلیدی:

شفافیت، فساد اداری، شاخص ادراک فساد، حقوق ایران، سازمان شفافیت بین‌الملل.

خوانندگان این مجله، اجازه توزیع، ترکیب مجدد، تغییر جزئی و کار روی حاضر به صورت غیرتجاری را دارند.

© تمامی حقوق انتشار این مقاله، متعلق به نویسنده می‌باشد.

مقدمه

فساد اداری به‌عنوان یکی از پیچیده‌ترین و چالش‌برانگیزترین مسائل حکمرانی، نه‌تنها ساختارهای اداری و اقتصادی کشور را دچار اختلال می‌کند، بلکه پیامدهای کیفری جدی برای مرتکبان به همراه دارد و می‌تواند اعتماد عمومی، مشروعیت نظام حقوقی و کارآمدی دولت را به‌شدت تضعیف کند. برخلاف تخلفات فردی یا موارد پراکنده تخلف، فساد اداری غالباً ساختاری و سیستماتیک است و در سطوح مختلف تصمیم‌گیری، تخصیص منابع و اجرای سیاست‌ها نمود پیدا می‌کند. این ویژگی باعث می‌شود که مقابله با فساد تنها از طریق اقدامات نظارتی یا اصلاحات اداری ناکافی باشد و برخورد کیفری مؤثر، هم از منظر داخلی و هم مطابق استانداردهای بین‌المللی، نقش محوری در کاهش شیوع آن داشته باشد.

در ایران، قوانین متعددی به مقابله با فساد پرداخته‌اند. از جمله می‌توان به قانون مجازات اسلامی، قانون رسیدگی به تخلفات اداری، قانون ارتقای سلامت نظام اداری و قانون رسیدگی به دارایی مقامات اشاره کرد که انواع جرائم مرتبط با فساد مانند اختلاس، ارتشاء، سوءاستفاده از اختیارات عمومی و تبانی در معاملات دولتی را تحت پوشش قرار می‌دهند. این قوانین مجازات‌هایی نظیر حبس، جزای نقدی، ضبط اموال و محرومیت از تصدی مناصب دولتی برای مرتکبان پیش‌بینی کرده‌اند. با این حال، ضعف در اجرای قوانین، پیچیدگی ساختار قضائی، محدودیت نظارت نهادهای اجرایی و ناکارآمدی نهادهای باعث شده است که اثر بازدارنده مجازات‌های کیفری کاهش یابد و شکاف میان ظرفیت قانونی و وضعیت واقعی فساد تشدید شود.

در سطح بین‌المللی، مقابله با فساد نیز ابعاد کیفری مهمی دارد. کنوانسیون سازمان ملل متحد علیه فساد و سایر اسناد بین‌المللی بر ضرورت استقلال دستگاه قضائی، ضمانت اجرای مؤثر مجازات‌ها و همکاری فراملی در کشف و تعقیب جرائم فساد تأکید دارند. شاخص‌های بین‌المللی، به‌ویژه شاخص ادراک فساد سازمان شفافیت بین‌الملل، ابزارهای مؤثری برای ارزیابی شیوع فساد و کارآمدی سازوکارهای کیفری و نظارتی

ارائه می‌کنند و تصویری قابل اتکا از وضعیت سلامت اداری و توانایی سیستم قضائی در مقابله با فساد فراهم می‌آورند. بررسی وضعیت ایران در این شاخص‌ها طی دهه اخیر نشان می‌دهد که علی‌رغم وجود چارچوب قانونی گسترده، ضعف در اجرای مجازات‌ها و ناکارآمدی نهادهای، مانع تحقق اهداف مقابله کیفری با فساد شده و همچنان جایگاه ایران در سطح بین‌المللی نگران‌کننده است.

ضرورت انجام یک مطالعه تطبیقی آشکار می‌شود؛ زیرا صرف تبیین وضعیت ایران در شاخص‌های بین‌المللی کافی نیست. لازم است مشخص شود این شاخص‌ها چه ابعادی از فساد را اندازه‌گیری می‌کنند و حقوق ایران چه ظرفیت‌های کیفری و نهادهای برای مقابله با همان ابعاد پیش‌بینی کرده است. مطالعه تطبیقی امکان شناسایی شکاف میان «وضعیت ارزیابی‌شده» و «ظرفیت قانونی و اجرایی موجود» را فراهم می‌کند و نشان می‌دهد کدام بخش‌ها نیازمند اصلاحات تقنینی، نهادهای اجرایی هستند. این رویکرد همچنین امکان ارائه پیشنهادی دقیق و عملی برای تقویت سازوکارهای کیفری، تضمین اجرای بی‌طرفانه مجازات‌ها و هماهنگی با استانداردهای بین‌المللی را فراهم می‌آورد.

روش تحقیق این مطالعه مبتنی بر دو رویکرد اصلی است: نخست، تحلیل اسنادی که از طریق بررسی منابع علمی، قوانین و مقررات داخلی، گزارش‌های نهادهای بین‌المللی و تحلیل‌های تخصصی انجام می‌شود؛ و دوم، مطالعه تطبیقی که با مقایسه مؤلفه‌های شاخص ادراک فساد با ظرفیت‌های قانونی و نهادهای موجود در ایران صورت می‌گیرد. پرسش اصلی تحقیق این است که «تا چه اندازه چارچوب کیفری مقابله با فساد در ایران با مؤلفه‌های شاخص‌های بین‌المللی هم‌ترازی دارد یا با آن فاصله دارد؟» فرضیه متناظر بیان می‌کند که «با وجود گستره قوانین و نهادهای نظارتی، بخش مهمی از فاصله کشور با استانداردهای بین‌المللی ناشی از ضعف اجرایی و ناکارآمدی نهادهای است، نه فقدان مقررات کیفری».

هدف اصلی این پژوهش، ارائه تصویری روشن از وضعیت واقعی مقابله کیفری با فساد در ایران است و نشان می‌دهد که تقویت مجازات‌های کیفری، تضمین اجرای بی‌طرفانه قوانین و

اختیارات قانونی از مسیر تعیین شده است؛ دوم، تحصیل نفع شخصی که انگیزه یا نتیجه این انحراف را شکل می دهد؛ و سوم، نقض اعتماد اجتماعی که پیامد اصلی فساد و شاخص سنجش شدت آسیب آن است. آثار نظری مرتبط نیز نشان می دهد که این سه عنصر به صورت درونی به یکدیگر وابسته اند و تحقق یکی بدون همراهی دو عنصر دیگر معنای حقوقی و نهادی فساد را شکل نمی دهد (Holzner & Holzner, 2010: 57).

در حقوق ایران نیز مفهوم فساد اداری با تأکید بر همین عناصر تحلیل شده است. قانون ارتقای سلامت نظام اداری، مصادیق فساد را مجموعه رفتارهایی می داند که اصول شفافیت، سلامت و کارآمدی نظام اداری را مختل می کند و ماهیت آن را به روشنی بر محور سوءاستفاده از اختیارات عمومی تعریف می کند. در قانون مجازات اسلامی، رفتارهای فاسد مانند اختلاس، ارتشاء و سوءاستفاده از مقام، با همان منطق هسته ای یعنی «تحصیل مال نامشروع» یا «انحراف از تکالیف قانونی» جرم انگاری شده اند. قوانین خاص نظیر قانون رسیدگی به تخلفات اداری و مقررات مرتبط با تعارض منافع نیز با هدف پیشگیری نهادی، سازوکارهای مکملی برای جلوگیری از تبدیل قدرت عمومی به منافع خصوصی پیش بینی کرده اند. این الگوی حقوقی با یافته های ادبیات بین المللی مطابقت دارد، زیرا ضعف کنترل نهادی و نظارت مؤثر زمینه شکل گیری شبکه های غیررسمی قدرت و انحراف کارکرد دستگاه اداری را فراهم می کند (Fletcher & Herrmann, 2016: 112). بر این اساس، فساد اداری هم در نظریه و هم در حقوق ایران زمانی محقق می شود که قدرت عمومی از مسیر قانونی خود خارج شود و منافع خصوصی را بر مصالح عمومی مقدم بدارد؛ امری که در نهایت به تضعیف اعتماد اجتماعی نسبت به عدالت و کارآمدی حاکمیت می انجامد.

۲-۱- شاخص های سنجش فساد در سطح جهانی

در سنجش جهانی فساد، شاخص ادراک فساد یکی از مهم ترین ابزارها است که توسط سازمان «شفافیت بین الملل» به عنوان نهادی مردم نهاد و پیشرو در تحلیل فساد و ارتقای پاسخ گویی طراحی شده است. این شاخص بر برداشتهای نخبگان،

همسویی با استانداردهای بین المللی، شرط اساسی کاهش فساد داخلی و ارتقای جایگاه ایران در نظام بین المللی است. یافته ها می تواند بنیانی برای سیاست گذاری دقیق تر، ارتقای شفافیت و تقویت اعتماد عمومی فراهم کند و نشان دهد که مقابله کیفری، نه مکمل بلکه ستون اصلی مبارزه با فساد است.

۱- مبانی نظری

مبنای نظری هر پژوهش، چارچوب مفهومی و تحلیلی آن را شکل می دهد و به عنوان سکوی آغازین برای فهم دقیق مسأله عمل می کند. در بحث فساد اداری نیز بدون تبیین مفاهیم پایه، ابعاد نظری و شاخص های سنجش آن، امکان تحلیل علمی و تطبیقی فراهم نخواهد شد. از آنجاکه شاخص ادراک فساد سازمان شفافیت بین الملل بر برداشتهای و ارزیابی های کارشناسانه از کیفیت حکمرانی، شفافیت و سلامت اداری استوار است، ضروری است که در آغاز، مفهوم فساد، انواع آن، سازوکارهای سنجش و مبانی شکل گیری این شاخص ها بررسی شود. این بخش با هدف ایجاد یک تصویر منسجم از مبانی نظری مرتبط، به تعریف فساد، جایگاه آن در ادبیات حقوق عمومی و حکمرانی و همچنین سازوکارهای جهانی ارزیابی فساد می پردازد تا زمینه لازم برای تحلیل های تطبیقی بخش های بعدی فراهم شود.

۱-۱- تعریف و ماهیت فساد اداری

فساد اداری در تحلیل حقوق عمومی، نه یک انحراف فردی، بلکه اختلالی ساختاری در کارکرد قدرت عمومی است؛ اختلالی که در آن مقام یا نهاد دولتی از اختیار قانونی برای نیل به اهدافی بهره می برد که ماهیتاً فاقد مشروعیت حقوقی و اخلاقی اند. در این سطح، فساد به مثابه پدیده ای فهم می شود که مشروعیت تصمیمات عمومی را تضعیف و ظرفیت حکمرانی را محدود می کند، زیرا قدرت اداری که باید در راستای منافع جمعی به کار رود، در مسیر منافع خصوصی منحرف می شود. این برداشت با ادبیات نظری عدالت جهانی نیز هماهنگ است، زیرا فساد در معنای عمیق خود نوعی استیلا بر منابع مشترک و ایجاد نابرابری ساختاری تلقی می شود (Brock, 2023: 41). از این منظر، فساد اداری بر سه عنصر اساسی استوار است: نخست، سوءاستفاده از قدرت عمومی که به معنای انحراف

پوشش گسترده فساد، رتبه پایین‌تری داشته باشند، درحالی‌که کشورهایی با رسانه محدود و بدون گزارش‌های علنی، ظاهراً وضعیت بهتری نشان دهند. بنابراین، هرچند شاخص ادراک فساد ابزار مهمی برای تحلیل تطبیقی است، اما از منظر حقوق عمومی تنها زمانی قابل استناد است که همراه با شاخص‌های مکمل و تحلیل نهادی تفسیر شود؛ تحلیلی که ساختار قدرت، کارآمدی نظام‌های نظارتی و کیفیت پاسخ‌گویی عمومی را نیز در نظر گیرد.

۳-۱- مفهوم ادراک فساد

ادراک فساد، مفهومی است که تمایز میان «فساد واقعی» و «فساد ادراک‌شده» را برجسته می‌کند. فساد واقعی به رفتارها و رویدادهایی اشاره دارد که ماهیتاً شامل سوءاستفاده از قدرت عمومی، تحصیل منافع نامشروع و نقض اعتماد اجتماعی هستند و وجود آن به شیوه‌ای عینی و قابل شناسایی تحلیل می‌شود. در مقابل، فساد ادراک‌شده (Perceived Corruption) به برداشت‌ها، ارزیابی‌ها و قضاوت‌های نخبگان، کارشناسان و حتی افکار عمومی نسبت به شیوع فساد و کیفیت حکمرانی اشاره دارد. این تمایز اهمیت نظری و عملی قابل‌توجهی دارد، زیرا شاخص‌های بین‌المللی، از جمله شاخص ادراک فساد، بیشتر بر ارزیابی‌های ادراکی استوارند و هدف آن‌ها اندازه‌گیری «تصور ذهنی فساد» است که می‌تواند با فساد واقعی هم‌پوشانی داشته باشد یا از آن متفاوت باشد (Sclafani, 2024: 63).

ذهنیت جامعه، نقش رسانه‌ها و ساختار حکمرانی، سه عامل کلیدی در شکل‌گیری ادراک فساد هستند. رسانه‌ها با انتشار اطلاعات، تحلیل‌ها و افشاگری‌ها، برداشت عمومی و نخبگانی از میزان فساد را شکل می‌دهند و می‌توانند سطح ادراک را افزایش یا کاهش دهند. از سوی دیگر، ساختار حکمرانی، از جمله شفافیت، پاسخ‌گویی و استقلال نهادهای نظارتی، نه تنها بر میزان واقعی فساد اثر می‌گذارد، بلکه باور عمومی درباره سلامت نظام اداری را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. ذهنیت جامعه نیز در این فرایند نقش فعال دارد؛ زیرا باور به شیوع فساد ممکن است موجب کاهش اعتماد عمومی، کاهش مشارکت

کارشناسان و فعالان اقتصادی از میزان فساد تمرکز دارد و بر این اساس، مبنای آن نه داده‌های عینی، بلکه ارزیابی‌های تخصصی از کیفیت حکمرانی، سلامت اداری و کارآمدی سازوکارهای نظارتی است. رویکرد سازمان شفافیت بین‌الملل بر این فرض استوار است که فساد غالباً پدیده‌ای پنهان و غیرقابل مشاهده مستقیم است و بنابراین سنجش آن تنها از طریق برداشت‌های ادراکی ممکن می‌شود؛ مفهومی که در ادبیات حقوق و جرم‌شناسی اقتصادی نیز مورد تأیید قرار گرفته است (Pieth & Søreide, 2023: 212).

روش‌شناسی شاخص ادراک فساد بر ترکیب نظام‌مند داده‌های حاصل از پیمایش‌ها و ارزیابی‌های کارشناسی استوار است. این داده‌ها توسط نهادهایی مانند بانک جهانی، مؤسسه مطالعات حکمرانی و برخی مراکز تحقیقاتی جمع‌آوری می‌شوند و سازمان شفافیت بین‌الملل وظیفه گردآوری، استانداردسازی و وزن‌دهی آن‌ها را بر عهده دارد. این روش امکان مقایسه میان کشورها را فراهم می‌کند، زیرا معیارهای مشترکی را برای ارزیابی کیفیت اداره امور عمومی، کنترل قدرت و احتمال سوءاستفاده از مقام اداری به کار می‌گیرد. اهمیت این رویکرد در آن است که برداشت نخبگان معمولاً پیش‌نگر وضعیت واقعی فساد تلقی می‌شود و نقش هشدار دارد (Mattoni, 2024: 98).

با این حال، شاخص ادراک فساد با انتقادات قابل‌توجهی مواجه است. نخست آنکه برداشت‌ها همیشه منعکس‌کننده واقعیت‌های عینی نیست و می‌تواند تحت تأثیر محیط رسانه‌ای، تحولات سیاسی یا تغییرات در تصویر ارائه‌شده از دولت قرار گیرد. در نتیجه، برخی پژوهشگران هشدار داده‌اند که این شاخص گاه به‌جای اندازه‌گیری فساد، وضعیت «اعتبار حکمرانی» یا «باورهای نخبگان» را می‌سنجد و کشورها ممکن است نه به دلیل تغییر واقعی فساد، بلکه به دلیل تغییر برداشت‌ها، رتبه بهتری یا بدتری کسب کنند (Meiselles et.al, 2025: 175). محدودیت دیگر آن است که شاخص نسبت به تفاوت‌های ساختاری در نظام‌های حقوقی، میزان شفافیت رسانه‌ای و سطح گزارش‌دهی فساد حساس نیست؛ به‌گونه‌ای که کشورهایی با رسانه‌های آزاد ممکن است به دلیل

۱-۲- معرفی دقیق اجزای شاخص ادراک فساد

شاخص ادراک فساد که توسط سازمان شفافیت بین‌الملل تدوین شده است، مجموعه‌ای از مؤلفه‌ها را شامل می‌شود که همگی با هدف ارزیابی جامع وضعیت فساد اداری و کیفیت حکمرانی طراحی شده‌اند. یکی از این مؤلفه‌ها حاکمیت قانون است که نشان‌دهنده توانایی نهادهای دولتی و قضائی در اعمال قوانین به صورت برابر و بدون تبعیض است و تضمین می‌کند که هیچ فرد یا گروهی فراتر از چارچوب قانونی عمل نکند (Shah, 2025: 44). در کنار آن، کنترل و نظارت بر قدرت به معنای وجود سازوکارهایی است که مانع تمرکز بیش‌ازحد اختیارات در دست یک نهاد یا مقام می‌شود و امکان بررسی و بازخواست اقدامات دولت را فراهم می‌آورد (Meiselles, 2025: 138).

شفافیت بودجه و مالیه عمومی از دیگر مؤلفه‌های کلیدی است که نشان‌دهنده میزان دسترسی عمومی و نخبگان به اطلاعات مالی دولت و نحوه هزینه‌کرد منابع عمومی است. این شفافیت، پایه‌ای برای کاهش فساد و سوءاستفاده از منابع مالی محسوب می‌شود و با افزایش پاسخ‌گویی نهادهای رابطه مستقیم دارد. آزادی رسانه نیز نقش مهمی در شکل‌دهی ادراک فساد دارد، زیرا رسانه‌های مستقل می‌توانند تخلفات و سوءاستفاده‌ها را افشا کرده و فشار اجتماعی برای اصلاحات ایجاد کنند. مرتبط با این، دسترسی به اطلاعات به معنای توان شهروندان و نخبگان برای دریافت داده‌های شفاف از عملکرد نهادهای تصمیم‌گیری‌های اداری است که مانع پنهان‌کاری و سوءاستفاده می‌شود (Branco, 2021: 77).

سلامت نظام اداری به معنای کارآمدی، انضباط و اخلاق حرفه‌ای کارکنان دولت است که نقش مستقیمی در کاهش فساد دارد و عملکرد دستگاه‌های اجرایی را تضمین می‌کند. استقلال قوه قضائیه نیز اطمینان می‌دهد که رسیدگی به تخلفات و جرائم اداری بدون مداخله نهادهای دیگر انجام شود و عدالت در تصمیم‌گیری‌ها رعایت گردد. مؤلفه پاسخ‌گویی دولت بیانگر تعهد نهادهای حکومتی به ارائه توضیح و توجیه اقدامات خود در برابر مردم و نخبگان است و ارتباط مستقیم با اعتماد عمومی دارد.

سیاسی و حتی تغییر رفتارهای اقتصادی شود (Frederickson & Ghore, 2013: 101).

شاخص ادراک فساد در سیاست‌گذاری عمومی اهمیت ویژه‌ای دارد، زیرا با فراهم کردن تصویری نسبتاً جامع از نقاط قوت و ضعف نظام‌های اداری، امکان طراحی سیاست‌های اصلاحی و اقدامات پیشگیرانه را فراهم می‌کند. این شاخص به مدیران و سیاست‌گذاران کمک می‌کند تا مناطقی را که نیازمند مداخله فوری یا تقویت سازوکارهای نظارتی هستند شناسایی کنند و منابع محدود را به صورت هدفمند تخصیص دهند. افزون بر این، شاخص ادراک فساد در سطح بین‌المللی نیز ابزار مقایسه‌ای ارزشمندی است که موجب شفافیت در سرمایه‌گذاری، افزایش اعتماد اقتصادی و ارتقای پاسخ‌گویی در سطح ملی و فراملی می‌شود (Minenna, 2024: 89). با این تحلیل، می‌توان گفت که ادراک فساد نه تنها بازتاب‌دهنده وضعیت واقعی نیست، بلکه خود عاملی مؤثر در تنظیم رفتارهای حکمرانی و طراحی سیاست‌های عمومی به شمار می‌رود و بنابراین، تحلیل دقیق آن برای فهم سازوکارهای مقابله با فساد و بهبود کیفیت حکمرانی ضروری است.

۲- شاخص‌های سازمان شفافیت بین‌الملل و مؤلفه‌های آن

برای ورود به بحث شاخص‌های سازمان شفافیت بین‌الملل و مؤلفه‌های آن، ضروری است ابتدا چارچوب تحلیلی شاخص ادراک فساد روشن شود. این شاخص نه تنها میزان فساد اداری و کیفیت حکمرانی را در سطح ملی می‌سنجد، بلکه با تمرکز بر مؤلفه‌های مشخصی مانند شفافیت، پاسخ‌گویی، استقلال نهادهای نظارتی و کنترل تضاد منافع، امکان تحلیل دقیق نقاط قوت و ضعف ساختار اداری کشورها را فراهم می‌آورد. بررسی این مؤلفه‌ها به پژوهشگران و سیاست‌گذاران اجازه می‌دهد تا شکاف میان ظرفیت قانونی و وضعیت واقعی ادراک فساد را شناسایی کرده و زمینه‌های اصلاحات نهادی و تقنینی را مشخص سازند. در واقع، فهم دقیق مؤلفه‌های این شاخص، پیش‌شرط لازم برای تحلیل تطبیقی میان استانداردهای بین‌المللی و توانمندی‌های قانونی داخلی است و نقش مهمی در طراحی سیاست‌های مقابله با فساد و تقویت حکمرانی شفاف دارد.

با وجود مزایای ترکیب داده‌ها، محدودیت‌های روش‌شناختی نیز وجود دارد. نخست، داده‌های ادراکی نمی‌توانند به‌صورت مستقیم میزان واقعی فساد را نشان دهند و ممکن است تحت تأثیر رسانه‌ها، تحولات سیاسی یا تغییرات ساختاری در کشورها قرار گیرند. دوم، وزن‌دهی داده‌ها مبتنی بر قضاوت کارشناسان است و به رغم تلاش برای استانداردسازی، امکان بروز خطا و سوگیری‌های ذهنی در آن وجود دارد. سوم، اختلاف در تعاریف و معیارهای سنجش فساد بین منابع مختلف می‌تواند به ناسازگاری جزئی در محاسبه شاخص منجر شود (Pozsgai- Alvarez & Bratu, 2025: 122).

با این حال، ترکیب نظام‌مند داده‌های چند منبع و وزن‌دهی دقیق آن‌ها امکان ارائه تصویری جامع و قابل مقایسه از ادراک فساد را فراهم می‌آورد. این روش، ضمن حفظ قابلیت تحلیل تطبیقی بین کشورها، امکان شناسایی نقاط ضعف و قوت نظام‌های اداری و ارائه راهکارهای سیاستی اصلاحی را نیز ایجاد می‌کند و به پژوهشگران و سیاست‌گذاران اجازه می‌دهد تا اقدامات مقابله‌ای را بر پایه شواهد مستند و نه برداشت‌های منفرد طراحی کنند.

۲-۳- تحولات شاخص ادراک فساد در ۱۰ سال اخیر

در دهه اخیر، روند شاخص ادراک فساد در سطح جهان نشان‌دهنده تغییرات ناپیوسته و تفاوت‌های گسترده میان کشورها بوده است. به‌طور کلی، برخی کشورها توانسته‌اند با تقویت سازوکارهای نظارتی و ارتقای پاسخ‌گویی دولت، رتبه خود را بهبود بخشند، درحالی‌که در برخی دیگر، ضعف نهادی، کاهش شفافیت و افزایش تمرکز قدرت موجب کاهش جایگاه آنان شده است (Brock, 2023: 63). این روندها نشان می‌دهد که شاخص ادراک فساد، اگرچه منعکس‌کننده میزان واقعی فساد نیست، اما بازتاب‌دهنده کیفیت حکمرانی، شفافیت نهادها و میزان پاسخ‌گویی مقامات است.

عوامل متعددی در بهبود یا سقوط رتبه کشورها مؤثر بوده‌اند. اصلاحات ساختاری در نظام قضائی، تقویت نهادهای نظارتی مستقل، ارتقای شفافیت مالی و بودجه‌ای، و توسعه سامانه‌های دیجیتال برای مدیریت اطلاعات اداری از جمله عوامل مؤثر در بهبود شاخص بوده‌اند. در مقابل، نبود پاسخ‌گویی، محدودیت

کنترل تعارض منافع به معنای جلوگیری از نفوذ منافع شخصی یا گروهی در تصمیمات عمومی و نحوه اجرای سیاست‌هاست و موجب کاهش سوءاستفاده از مقام اداری می‌شود. نهایتاً، نظام انتصابات و استخدام بیانگر رعایت شایستگی، شفافیت و انصاف در انتخاب و استخدام کارکنان دولت است و به جلوگیری از نفوذ روابط شخصی و منافع غیررسمی در امور اداری کمک می‌کند. ترکیب این مؤلفه‌ها امکان تحلیل دقیق وضعیت حکمرانی و فساد اداری را فراهم می‌آورد و چارچوبی برای طراحی سیاست‌های اصلاحی ارائه می‌کند، زیرا هر مؤلفه، هم به‌صورت مستقل و هم در تعامل با سایر مؤلفه‌ها، تعیین‌کننده کیفیت عملکرد دستگاه‌های عمومی است (Shah, 2025: 46).

۲-۲- روش اندازه‌گیری شاخص ادراک فساد

روش اندازه‌گیری شاخص ادراک فساد بر پایه ترکیبی از داده‌های متعدد و وزن‌دهی نظام‌مند آن‌ها استوار است. هر داده‌ای که از منابع مختلف گردآوری می‌شود، بر اساس اعتبار، پوشش جغرافیایی، دقت و روش جمع‌آوری آن مورد ارزیابی قرار می‌گیرد و وزن مشخصی دریافت می‌کند تا تأثیر آن در محاسبه نهایی شاخص متناسب با کیفیت و قابلیت اعتماد داده باشد. این فرآیند وزن‌دهی به کاهش سوگیری‌ها و جلوگیری از تأثیر بیش از حد یک منبع خاص کمک می‌کند و امکان مقایسه منصفانه میان کشورها را فراهم می‌آورد (Cheng & Zaum, 2011: 88).

در تدوین شاخص ادراک فساد از داده‌های معتبر بین‌المللی استفاده می‌شود که توسط نهادهای شناخته‌شده جمع‌آوری شده‌اند. این منابع شامل بانک جهانی، مجمع جهانی اقتصاد، مؤسسه برتلزمان، سازمان آزادی‌ها و دموکراسی و پروژه داده‌های جهانی دموکراسی هستند. هر یک از این منابع با روش‌های مستقل خود، اطلاعاتی از عملکرد نظام اداری، شفافیت، پاسخ‌گویی و ساختار حکمرانی ارائه می‌دهند و ترکیب داده‌های آن‌ها، تصویر جامع‌تری از فساد اداری فراهم می‌آورد (Saana et.al, 2022: 54). استفاده از چند منبع سبب می‌شود که نوسانات ناشی از برداشت‌های فردی یا محدودیت‌های یک پژوهش خاص کاهش یابد و شاخص منعکس‌کننده واقعیت نسبی و ادراک عمومی فساد باشد.

چارچوب نه تنها نشان دهنده ظرفیت قانونی ایران در مقابله با فساد است، بلکه امکان بررسی نقاط ضعف و خلأهای نهادی را نیز فراهم می آورد. به ویژه، توجه به هماهنگی میان قوانین عمومی، قوانین ویژه و نقش نهادهای مستقل نظارتی، کلید فهم اثرگذاری سیاست های ضد فساد و توسعه حکمرانی شفاف در کشور محسوب می شود.

۱-۳- مبنای قانونی مقابله با فساد در ایران

مبنای قانونی مقابله با فساد در حقوق ایران بر پایه اصول متعدد قانون اساسی و مجموعه ای از قوانین ویژه شکل گرفته است که هدف آن ایجاد سلامت اداری، پاسخ گویی و شفافیت در عملکرد نهادهای عمومی است. اصول ۴۹ و ۵۲ تا ۵۵ قانون اساسی تأکید بر تحقق عدالت اداری، رعایت حقوق شهروندان و پیشگیری از سوءاستفاده از قدرت دارند و ضمن تعیین چارچوب کلی حاکمیت، الزامات نهادهای اجرایی را در رعایت انصاف و پاسخ گویی روشن می کنند. اصول ۷۴ و ۷۶ به نقش مجلس و کمیسیون های مربوط در نظارت بر عملکرد قوه مجریه و تنظیم مقررات مالی اشاره دارند و اصل ۱۷۴ نیز استقلال دستگاه قضائی و مسؤولیت آن در رسیدگی به تخلفات را تضمین می کند که همه این اصول مبنایی برای تدوین قوانین ضد فساد فراهم می آورند (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۹: ۷).

قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد، به عنوان یک قانون جامع، سازوکارهای پیشگیری از فساد، نظارت بر عملکرد کارکنان دولت و الزام به رعایت استانداردهای اخلاق حرفه ای را تعیین کرده است. این قانون با تأکید بر شفافیت فرآیندهای اداری و الزام به پاسخ گویی، زمینه کاهش سوءاستفاده از قدرت را فراهم می آورد. قانون رسیدگی به دارایی مقامات نیز با ایجاد الزام قانونی برای اعلام و کنترل دارایی های مسؤولان، امکان شناسایی تضاد منافع و اقدامات فسادآلود را افزایش می دهد و به نوعی با مؤلفه های شاخص ادراک فساد هم راستا است (سلیمی و پورعزت، ۱۳۸۹: ۱۴۳).

قانون دسترسی آزاد به اطلاعات، دسترسی شهروندان و نخبگان به داده های عملکردی دستگاه های عمومی را تضمین می کند و شفافیت فعالیت های اداری را ارتقا می دهد. قوانین

رسانه های مستقل، افزایش تمرکز قدرت و ضعف در کنترل تضاد منافع، مهم ترین دلایل کاهش رتبه کشورهای مختلف بوده است (Pieth & Søreide, 2023: 175). همچنین، عوامل فرهنگی و اجتماعی مانند پذیرش عمومی فساد و سطح آگاهی شهروندان نیز به طور غیرمستقیم بر ادراک فساد اثرگذار بوده است، زیرا ذهنیت جامعه می تواند سرعت اصلاحات یا مقاومت در برابر آنها را شکل دهد (Della Porta & Vannucci, 2016: 92).

نمونه های موفق اصلاحات ضد فساد در کشورهای کره جنوبی، استونی و دانمارک، نشان دهنده اهمیت طراحی برنامه های جامع و هماهنگ است. کره جنوبی با ایجاد نهادهای مستقل نظارتی و تقویت قوانین کیفری مرتبط با فساد، توانست میزان فساد اداری را کاهش دهد و اعتماد عمومی را بازسازی کند. استونی با بهره گیری گسترده از فناوری های اطلاعاتی، شفافیت در امور مالی و اداری را افزایش داد و فرآیندهای فسادپذیر را کاهش داد. دانمارک نیز با تأکید بر پاسخ گویی دولت، آموزش حرفه ای کارکنان دولت و اجرای سازوکارهای پیشگیرانه، جایگاه خود را در شاخص ادراک فساد بهبود بخشید (Brock, 2023: 65).

به این ترتیب، تحولات ده سال اخیر شاخص ادراک فساد نشان می دهد که بهبود یا کاهش رتبه کشورها نه صرفاً تابع قوانین موجود، بلکه نتیجه تعامل پیچیده ای از اصلاحات نهادی، شفافیت مالی، پاسخ گویی دولت و تغییرات فرهنگی و اجتماعی است. این روندها تأکید می کنند که شاخص ادراک فساد ابزار تحلیلی ارزشمندی برای ارزیابی کیفیت حکمرانی و طراحی سیاست های پیشگیرانه ضد فساد است و می تواند چارچوبی برای مقایسه تطبیقی کشورها ارائه دهد.

۳- چارچوب حقوقی و نهادی مقابله با فساد در حقوق ایران

برای ورود به بحث چارچوب حقوقی و نهادی مقابله با فساد در حقوق ایران، ضروری است ابتدا نقش قوانین و نهادهای نظارتی در ایجاد سلامت اداری و پاسخ گویی حکمرانی روشن شود. این چارچوب شامل مجموعه ای از قوانین کیفری و مدنی، مقررات اداری و سازوکارهای نهادی است که با هدف پیشگیری، کشف و مجازات رفتارهای فسادآلود طراحی شده اند. تحلیل این

این نهاد، تضمین‌کننده اعمال عدالت در برخورد با تخلفات است (سپهردوست و برجیسیان، ۱۳۹۵: ۱۲).

علاوه بر این، هیأت‌های رسیدگی به تخلفات اداری با تمرکز بر رسیدگی به رفتارهای کارکنان دولت و مقامات اجرایی، فرآیندهای اداری را به سمت انضباط و رعایت استانداردهای اخلاق حرفه‌ای هدایت می‌کنند. سازمان اداری و استخدامی نیز با نظارت بر نظام انتصابات، استخدام و ارتقای کارکنان دولت، نقش مؤثری در کاهش فساد ناشی از روابط غیررسمی و تضاد منافع ایفا می‌کند.

در حوزه مالی، بانک مرکزی و نهادهای مرتبط با شفافیت مالی مسؤول نظارت بر فعالیت‌های بانکی، تراکنش‌های مالی و مقابله با پولشویی هستند و با ایجاد سازوکارهای کنترل و گزارش‌دهی، امکان بررسی و جلوگیری از فساد مالی را فراهم می‌آورند. تعامل میان این نهادها، هم از منظر حقوقی و هم اداری، چارچوبی یکپارچه برای پیشگیری، کشف و رسیدگی به فساد فراهم می‌کند و نشان می‌دهد که موفقیت سیاست‌های ضد فساد، تنها با وجود قوانین کافی حاصل نمی‌شود، بلکه نیازمند عملکرد هماهنگ و اثربخش نهادهای مسؤول است (دادخدایی، ۱۳۸۹: ۷۸). این ساختار نهادی و حقوقی، به موازات قوانین و مقررات، امکان تحلیل تطبیقی با شاخص‌های بین‌المللی و ارزیابی ظرفیت کشور در مقابله با فساد را فراهم می‌آورد و نشان می‌دهد که اثربخشی مبارزه با فساد مستلزم ترکیب نظارت مالی، کنترل اداری و برخورد قضائی است.

۳-۳- چالش‌های اجرای قوانین

اجرای قوانین مقابله با فساد در ایران با چالش‌های جدی مواجه است که محدودیت‌های ساختاری، نهادی و فرآیندی را شامل می‌شود. یکی از مهم‌ترین مشکلات، ضعف شفافیت مالی است که موجب می‌شود بررسی دقیق نحوه تخصیص و مصرف منابع عمومی دشوار شود و فرصت سوءاستفاده مالی افزایش یابد. این ضعف، حتی در حضور قوانین بودجه‌ریزی و حسابرسی، مانع تحقق کامل پاسخ‌گویی و کنترل مؤثر دستگاه‌های اجرایی می‌شود (ریاضت، ۱۴۰۳: ۳۰). در کنار آن، نبود نظام مؤثر دسترسی به اطلاعات، محدودیت در دریافت داده‌های عملکردی و عملکرد نهادها توسط شهروندان و نخبگان ایجاد

برنامه پنج‌ساله توسعه نیز در مواد مرتبط با شفافیت و پاسخ‌گویی دولت، تکالیفی برای نهادهای اجرایی تعیین کرده‌اند که موجب هماهنگی میان اهداف کلان توسعه و کاهش فساد می‌شوند. علاوه بر این، قوانین بودجه‌ریزی و نظام مالی دولت با تعیین سازوکارهای کنترل منابع مالی، گزارش‌دهی و نظارت مستمر، امکان بررسی استفاده بهینه و مشروع از منابع عمومی را فراهم می‌آورند و از بروز فساد مالی پیشگیری می‌کنند (سپه‌سرا، ۱۳۹۳: ۱۳۲).

در مجموع، ترکیب اصول قانون اساسی با قوانین ویژه و مقررات مالی و برنامه‌ریزی، چارچوبی نهادی و قانونی برای مقابله با فساد در ایران فراهم کرده است. این چارچوب ضمن ایجاد سازوکارهای پیشگیری و کنترل، بستر لازم برای پاسخ‌گویی، شفافیت و اعتماد عمومی را تقویت می‌کند و امکان تحلیل تطبیقی با شاخص‌های بین‌المللی فساد را نیز فراهم می‌آورد.

۲-۳- نهادهای مسؤول مبارزه با فساد

در ایران، مقابله با فساد نیازمند شبکه‌ای هماهنگ از نهادهای حقوقی و اداری است که هر یک نقش مشخصی در پیشگیری، کشف و رسیدگی به تخلفات اداری و مالی دارند. دیوان محاسبات به‌عنوان نهاد مستقل نظارت مالی، وظیفه بررسی و کنترل نحوه مصرف منابع عمومی و اجرای بودجه را برعهده دارد و از این طریق می‌تواند سوءاستفاده‌های مالی و نقض قوانین بودجه را شناسایی و گزارش کند (شیری و همکاران، ۱۴۰۳: ۸۵). در کنار آن، سازمان بازرسی کل کشور مسؤول نظارت بر رعایت قوانین و مقررات در دستگاه‌های اجرایی است و با برخورداری از اختیار بازرسی و گزارش‌دهی مستقیم به مقامات عالی، نقش کلیدی در پیشگیری و کشف فساد دارد.

سازمان حسابرسی نیز با تمرکز بر کنترل اسناد مالی و صحت عملکرد حسابداران و دستگاه‌های اجرایی، امکان شناسایی تخلفات مالی و ارائه گزارش‌های تحلیلی را فراهم می‌آورد و بدین ترتیب با دیوان محاسبات و سازمان بازرسی تعامل مستمر دارد. قوه قضائیه، از طریق دادسراها و دادگاه‌های ویژه رسیدگی به جرائم اقتصادی و اداری، وظیفه رسیدگی به پرونده‌های فساد و مجازات عاملان آن را بر عهده دارد و استقلال و اختیارات

طیف گسترده‌ای از جرائم فساد مالی و اداری را پوشش می‌دهند و مجازات‌های مشخصی برای آن‌ها تعیین شده است.

۴-۱- جرائم کیفری مرتبط با فساد

از منظر قانون ایران، مهم‌ترین جرائم فساد شامل موارد زیر است:

الف) اختلاس: تصاحب یا برداشت غیرقانونی اموال عمومی توسط مقامات یا کارکنان دولت.

ب) ارتشاء و دریافت رشوه: سوءاستفاده از موقعیت اداری برای دریافت منافع شخصی.

ج) کلاهبرداری و تبانی در معاملات دولتی: تحصیل ناعادلانه منافع از طریق فریب یا توافق مخفیانه.

د) سوءاستفاده از منابع عمومی و بیت‌المال: اعم از تخصیص نادرست بودجه، اموال یا فرصت‌های اقتصادی به نفع شخص یا گروه خاص (مرادی و ابوالحسنی، ۱۴۰۲: ۲۰۰).

این جرائم عمدتاً در قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲) و قوانین ویژه‌ای مانند قانون رسیدگی به تخلفات اداری (مصوب ۱۳۷۲) و قانون مبارزه با پولشویی پیش‌بینی شده‌اند.

۴-۲- مجازات‌ها و ضمانت اجرا

برای هر یک از جرائم فوق، قانون ایران مجازات‌هایی تعیین کرده است که شامل: الف. حبس و جزای نقدی: بسته به شدت و میزان جرم. ب. سلب حقوق اجتماعی و محرومیت از مناصب دولتی: به‌ویژه برای مقامات و کارکنان دولتی. ج. توقیف و ضبط اموال ناشی از فساد: برای بازگرداندن بیت‌المال به دولت یا ذینفعان قانونی. در برخی جرائم، دادگاه‌های ویژه رسیدگی به جرائم اقتصادی مسؤول اعمال مجازات هستند و فرآیند تعقیب کیفری معمولاً توسط دادسراهای ویژه اقتصادی و پلیس اقتصادی انجام می‌شود (شاملو و اسماعیلی‌آذر، ۱۴۰۳: ۵۰).

۴-۳- چالش‌های اجرایی جنبه کیفری

با وجود پیش‌بینی قانونی، مشکلاتی در اجرای قوانین کیفری وجود دارد: الف. تأخیر و طولانی شدن فرآیند رسیدگی به پرونده‌ها. ب. ضعف نظارت و پیچیدگی فرآیندهای قضائی. ج. عدم هماهنگی کافی بین نهادهای قضائی، اداری و نظارتی. این چالش‌ها باعث می‌شوند که اثر پیشگیرانه قوانین کیفری کاهش یابد و اعتماد عمومی به کارآمدی سیستم مقابله با فساد

می‌کند و زمینه عدم شفافیت و پنهان‌کاری را تقویت می‌کند. بدون امکان دسترسی آزاد به اطلاعات، تحقق عدالت اداری و نظارت اجتماعی به‌شدت محدود می‌شود (الواری و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۳۱).

مشکل استقلال نهادهای نظارتی نیز از دیگر موانع اساسی است. وقتی نهادهای مسؤول کنترل و بررسی تخلفات اداری و مالی تحت تأثیر مداخله‌های سیاسی یا اجرایی قرار می‌گیرند، اثربخشی نظارت کاهش یافته و فرصت فساد افزایش می‌یابد. به همین ترتیب، ضعف جرم‌انگاری تعارض منافع موجب می‌شود که مسؤولان بتوانند در تصمیم‌گیری‌ها منافع شخصی یا گروهی را بر منافع عمومی ترجیح دهند، بدون آنکه مجازات قانونی مشخصی متوجه آنان شود (شاملو و اسماعیلی‌آذر، ۱۴۰۳: ۴۹).

پیچیدگی و ابهام ساختار اداری نیز مانع اجرای مؤثر قوانین می‌شود، زیرا تعیین مسؤولیت‌ها، فرآیندهای تصمیم‌گیری و مسیرهای پاسخ‌گویی به‌صورت شفاف مشخص نیست و موجب انتقال مسؤولیت‌ها یا گریز از پاسخ‌گویی می‌شود. علاوه بر این، ضعف سازوکارهای گزارش‌دهی و حمایت از افشاگران فساد سبب می‌شود افراد مطلع از تخلفات انگیزه و اطمینان کافی برای افشای فساد نداشته باشند و در نتیجه اطلاعات حیاتی برای کشف فساد به نظام اداری منتقل نمی‌شود (ریاضت، ۱۴۰۳: ۳۵). این مجموعه چالش‌ها نشان می‌دهد که قوانین به‌تنهایی نمی‌توانند مانع فساد شوند و موفقیت سیاست‌های ضد فساد نیازمند تقویت شفافیت، تضمین استقلال نهادهای نظارتی، جرم‌انگاری مؤثر تعارض منافع، تسهیل دسترسی به اطلاعات و ایجاد سازوکارهای حمایت از افشاگران است. تنها با اصلاحات هماهنگ و جامع در این زمینه‌ها، امکان اجرای مؤثر قوانین و افزایش اعتماد عمومی به دستگاه‌های اجرایی فراهم می‌شود.

۴- جنبه کیفری مقابله با فساد در حقوق ایران

مبارزه با فساد در ایران علاوه بر ابعاد اداری و نهادی، دارای جنبه‌های کیفری مهمی است که تضمین‌کننده پاسخگویی مرتکبان و پیشگیری از تکرار جرم است. قوانین کیفری ایران

شامل ارائه صورت‌های مالی معتبر و قابل ارزیابی توسط نهادهای مستقل می‌شود. دسترسی به اطلاعات نیز تضمین می‌کند که شهروندان و رسانه‌ها بتوانند عملکرد دولت را مورد بررسی قرار دهند و ضعف‌ها را افشا کنند.

در حقوق ایران، ساختار بودجه و نظام مالی کشور از جمله ابزارهای قانونی برای تحقق شفافیت مالی محسوب می‌شوند. قانون برنامه‌های پنج‌ساله توسعه، قوانین بودجه‌ریزی و مقررات حسابرسی، چارچوبی برای گزارشگری مالی و کنترل منابع عمومی فراهم می‌کنند و سامانه‌هایی مانند سامانه شفافیت مالی و سامانه ثبت دارایی مقامات، امکان دسترسی نسبی به اطلاعات مالی و بودجه‌ای را فراهم آورده‌اند (مرادی و ابوالحسنی، ۱۴۰۲: ۱۹۸). با این حال، محدودیت‌هایی در دسترسی گسترده و به‌موقع به اطلاعات وجود دارد و گزارش‌های مالی اغلب فاقد جزئیات کافی برای تحلیل مستقل توسط نهادهای غیرحکومتی هستند. ضعف در نظارت بر اجرای قوانین و پیچیدگی ساختار اداری نیز مانع تحقق کامل شفافیت مالی می‌شود.

نتیجه تطبیقی نشان می‌دهد که درحالی‌که ایران با ایجاد سامانه‌های رسمی و قوانین مرتبط، گام‌هایی در جهت شفافیت مالی برداشته است، فاصله قابل توجهی با معیارهای بین‌المللی شاخص شفافیت مالی وجود دارد. نقاط قوت شامل وجود چارچوب قانونی مشخص و سامانه‌های دیجیتال برای ثبت اطلاعات مالی است، اما نقاط ضعف عمدتاً به محدودیت دسترسی، کمبود گزارشگری تحلیلی و ضعف پاسخ‌گویی نهادهای اجرایی بازمی‌گردد. این تحلیل نشان می‌دهد که برای ارتقای شفافیت مالی در ایران، علاوه بر اصلاح قوانین، لازم است نظارت مستقل تقویت شود و دسترسی به اطلاعات مالی عمومی به‌صورت گسترده‌تر و شفاف‌تر فراهم گردد تا همسو با استانداردهای بین‌المللی، امکان کاهش فساد مالی و افزایش اعتماد عمومی فراهم شود.

۲-۵- تطبیق شاخص «حاکمیت قانون»

شاخص حاکمیت قانون در چارچوب سازمان شفافیت بین‌الملل به توانایی یک کشور در اجرای قوانین، استقلال دستگاه قضائی و عدم مداخله نهادهای سیاسی و اجرایی در فرآیند قضائی اشاره

تضعیف شود. اجرای مؤثر قوانین کیفری نقش کلیدی در بهبود رتبه ایران در شاخص ادراک فساد (GPI) و سایر شاخص‌های مشابه بین‌المللی دارد. مؤلفه‌هایی مانند توانایی کشف و مجازات جرائم فساد، شفافیت فرآیندهای قضائی و اثربخشی نهادهای مسؤول، معیارهای مهم ارزیابی هستند. در صورت ضعف در اعمال قوانین کیفری، حتی وجود قوانین کامل نیز نمی‌تواند موجب کاهش فساد و ارتقای شاخص‌ها شود (الواری و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۳۱).

۵- مطالعه تطبیقی شاخص‌های سازمان شفافیت بین‌الملل و حقوق ایران

برای ورود به بحث مطالعه تطبیقی شاخص‌های سازمان شفافیت بین‌الملل و حقوق ایران، لازم است ابتدا تأثیر شاخص‌های بین‌المللی بر ارزیابی کیفیت حکمرانی و ادراک فساد روشن شود. شاخص ادراک فساد، با ارائه معیارهای سنجش شفافیت، پاسخ‌گویی و سلامت نظام اداری، امکان مقایسه عملکرد کشورها را فراهم می‌آورد و چارچوبی برای تحلیل نقاط قوت و ضعف ساختار حقوقی و نهادی ارائه می‌کند. تطبیق این شاخص‌ها با قوانین و نهادهای موجود در ایران، امکان شناسایی فاصله میان استانداردهای بین‌المللی و ظرفیت واقعی کشور را فراهم می‌کند و راهنمایی برای طراحی سیاست‌ها و اصلاحات مؤثر در مقابله با فساد ارائه می‌دهد. مطالعه تطبیقی، با تحلیل هم‌زمان مؤلفه‌های شاخص و چارچوب قانونی و نهادی داخلی، به درک جامع‌تری از چالش‌ها و فرصت‌های مقابله با فساد در ایران منجر می‌شود.

۱-۵- تطبیق شاخص «شفافیت مالی»

شاخص شفافیت مالی در چارچوب سازمان شفافیت بین‌الملل، بخش مهمی از ارزیابی ادراک فساد را تشکیل می‌دهد و شامل شفافیت بودجه، گزارشگری مالی و دسترسی به اطلاعات مربوط به منابع و هزینه‌های عمومی است. این مؤلفه‌ها نشان‌دهنده توانایی دولت در ارائه اطلاعات دقیق و به‌موقع به شهروندان و نهادهای نظارتی است و نقش بسزایی در کاهش فرصت‌های سوءاستفاده مالی و افزایش پاسخ‌گویی دارد (رحیمی، ۱۴۰۰: ۱۰۴). شفافیت بودجه به معنای انتشار جزئیات درآمدها، هزینه‌ها و بدهی‌های عمومی است و گزارشگری مالی

واقعی و شاخص های بین المللی حاکمیت قانون را کاهش داد. این اصلاحات نه تنها به ارتقای عدالت داخلی کمک می کند، بلکه زمینه تقویت اعتماد عمومی و کاهش فساد اداری را نیز فراهم می آورد.

۳-۵- تطبیق شاخص «پاسخ گویی و نظارت بر قدرت»

شاخص پاسخ گویی و نظارت بر قدرت در چارچوب سازمان شفافیت بین الملل، بر توانایی نهادهای مستقل و سازوکارهای نهادی در کنترل عملکرد قوه مجریه و سایر مقامات حکومتی تأکید دارد. این شاخص که در مفهومی مشابه نظام «کنترل و توازن» (checks and balances) تعریف می شود، میزان امکان جلوگیری از سوءاستفاده از قدرت و تضمین پاسخ گویی مسؤولان به شهروندان و نهادهای نظارتی را ارزیابی می کند. وجود سازوکارهای نظارتی مستقل، امکان بررسی تصمیمات، عملکرد مالی و اجرایی مقامات و اعمال محدودیت های قانونی بر قدرت، از الزامات تحقق این شاخص است (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۹: ۹).

در ایران، نقش مجلس شورای اسلامی به عنوان نماینده مردم در نظارت بر عملکرد دولت و تصویب قوانین، یکی از محورهای اصلی پاسخ گویی است. دیوان محاسبات و سازمان بازرسی کل کشور نیز با بررسی و گزارشگری مالی و اداری، توانایی نظارتی خود را بر اقدامات دستگاه های اجرایی اعمال می کنند. این نهادها با ارائه گزارش های دوره ای و ارزیابی عملکرد دستگاه ها، زمینه شناسایی سوءاستفاده ها و تخلفات اداری را فراهم می آورند و امکان پاسخ گویی مسؤولان را تقویت می کنند (محمدزاده اصل و مرادی باروجی، ۱۴۰۱: ۲۲).

با وجود این، بررسی کارآمدی نظارت نشان می دهد که محدودیت هایی در تحقق کامل پاسخ گویی وجود دارد. ضعف استقلال نهادهای نظارتی، پیچیدگی ساختارهای اداری، محدودیت دسترسی به اطلاعات و فشارهای احتمالی سیاسی، مانع از اعمال مؤثر کنترل و توازن می شود. علاوه بر این، هماهنگی ناکافی میان نهادهای نظارتی و نبود سازوکارهای تحلیلی و پیگیری مستمر گزارش ها، موجب کاهش اثرگذاری نظارت بر عملکرد مقامات می شود (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۲).

دارد. این شاخص، یکی از مؤلفه های کلیدی در ارزیابی ادراک فساد است، زیرا ضمانت اجرای قانون و استقلال قضائی مانع از سوءاستفاده قدرت و برخوردهای تبعیض آمیز می شود. حاکمیت قانون در این چارچوب، شامل دسترسی برابر شهروندان به عدالت، اجرای بی طرفانه قوانین و توانایی قوه قضائیه در اعمال مجازات های قانونی بدون فشار سیاسی است (فرهنگ و محمدپور، ۱۴۰۱: ۴۵).

در ایران، چارچوب قانونی حاکمیت قانون بر پایه اصول متعدد قانون اساسی و قوانین کیفری و اداری شکل گرفته است که استقلال قوه قضائیه، مسؤولیت دادرها و دادگاه ها در رسیدگی به تخلفات و ضمانت اجرای احکام را تعیین می کند. از نقاط قوت این چارچوب می توان به وجود مقررات صریح در مورد مسؤولیت مقامات، ایجاد دادگاه های ویژه جرائم اقتصادی و اداری و الزام به رعایت مقررات آیین دادرسی اشاره کرد. این سازوکارها امکان رسیدگی به تخلفات و اجرای قانون را فراهم می آورند و با شاخص های بین المللی همخوانی نسبی دارند (محرابی، ۱۴۰۱: ۳۷).

با این حال، چالش هایی نیز در اجرا وجود دارد. دخالت های احتمالی نهادهای سیاسی یا اجرایی، پیچیدگی و ابهام در ساختار قضائی، ضعف در نظارت بر اجرای احکام و محدودیت های دسترسی شهروندان به اطلاعات قضائی، از جمله مواردی هستند که حاکمیت کامل قانون را تحت تأثیر قرار می دهند. همچنین، ضعف در استقلال نهادی و ناکافی بودن حمایت از قضات مستقل موجب می شود که برخورد با فساد در برخی موارد ناکارآمد باشد (فرهنگ و محمدپور، ۱۴۰۱: ۵۲).

تحلیل تطبیقی نهادی نشان می دهد که اگرچه ایران دارای چارچوب قانونی نسبتاً جامع برای تضمین حاکمیت قانون است، اما فاصله قابل توجهی با استانداردهای بین المللی وجود دارد. در کشورهای موفق، اجرای قانون به صورت بی طرفانه، استقلال کامل قضائی و نظارت مستمر بر عملکرد مقامات تضمین می شود. در ایران، نیازمند تقویت استقلال نهادهای قضائی، بهبود شفافیت فرآیندهای دادرسی و ایجاد سازوکارهای مؤثر نظارت بر اجرای احکام هستیم تا بتوان فاصله میان وضعیت

ساختارهای اداری مانع از تحقق کامل نقش نظارتی رسانه‌ها می‌شود (شیری و همکاران، ۱۴۰۳: ۸۸).

تحلیل علت-معلولی نشان می‌دهد که رابطه شفافیت و رسانه، رابطه‌ای مستقیم و قوی است؛ یعنی هرچه رسانه‌ها و جامعه مدنی امکان بررسی و افشای اطلاعات را داشته باشند، سطح شفافیت و پاسخ‌گویی دولت افزایش می‌یابد و فساد محدودتر می‌شود. در مقابل، محدودیت دسترسی به اطلاعات، موانع قانونی و فشارهای سیاسی، این رابطه را تضعیف می‌کنند و باعث کاهش اثرگذاری رسانه‌ها در کاهش فساد می‌شوند. بنابراین، برای همسو شدن با استانداردهای بین‌المللی شاخص آزادی رسانه و جامعه مدنی، تقویت استقلال رسانه‌ها، تسهیل دسترسی به اطلاعات و حمایت قانونی از افشاگران و خبرنگاران ضروری است. این اقدام‌ها می‌تواند ضمن افزایش نظارت اجتماعی، فرصت‌های سوءاستفاده را کاهش دهد و اعتماد عمومی به نظام اداری را ارتقا بخشد (ریاضت، ۱۴۰۳: ۳۴).

۵-۵- تطبیق شاخص «تعارض منافع»

شاخص تعارض منافع در چارچوب سازمان شفافیت بین‌الملل به قواعد و سازوکارهایی اشاره دارد که مانع از استفاده شخصی مسؤولان دولتی از قدرت و منابع عمومی برای منافع خصوصی می‌شود. این شاخص، یکی از مؤلفه‌های کلیدی کاهش فساد است و شامل الزام به افشای دارایی‌ها و منافع شخصی، محدودیت اشتغال هم‌زمان در مناصب دولتی و خصوصی، و نظارت بر قراردادهای و انتصابات دولتی است تا تصمیم‌گیری‌ها مبتنی بر منافع عمومی باشد و نه منافع شخصی (سپه‌سرا، ۱۳۹۳: ۱۳۲).

در ایران، قوانین و مقررات مرتبط با تعارض منافع پراکنده و ناقص است و هنوز قانون جامعی برای مدیریت آن تدوین نشده است. برخی قوانین محدود مانند قانون رسیدگی به دارایی مقامات و مصوبات نهادهای اجرایی، به‌صورت جزئی و موردی، افشای دارایی‌ها و ممنوعیت برخی اقدامات مرتبط با تعارض منافع را پیش‌بینی می‌کنند، اما عدم انسجام قانونی و ضعف در نظارت اجرایی باعث شده است که این مقررات نتوانند به‌طور مؤثر تعارض منافع را کنترل کنند. پیچیدگی ساختارهای اداری و فقدان مکانیزم‌های شفاف و سیستماتیک برای افشای و

تحلیل تطبیقی نشان می‌دهد که درحالی‌که ایران دارای چارچوب قانونی و نهادی برای اعمال نظارت و پاسخ‌گویی است، فاصله قابل‌توجهی با استانداردهای بین‌المللی شاخص پاسخ‌گویی وجود دارد. در کشورهای موفق، سازوکارهای کنترل و توازن با استقلال کامل نهادهای نظارتی، شفافیت گسترده اطلاعات و پیگیری مستمر گزارش‌ها همراه است. برای ارتقای کارآمدی پاسخ‌گویی در ایران، لازم است استقلال نهادهای نظارتی تقویت شود، دسترسی به اطلاعات تسهیل گردد و هماهنگی میان نهادهای قانونی و نظارتی افزایش یابد تا قدرت اجرایی در چارچوب قانون محدود شده و امکان سوءاستفاده کاهش یابد.

۴-۵- تطبیق شاخص «آزادی رسانه و جامعه مدنی»

شاخص آزادی رسانه و جامعه مدنی در چارچوب سازمان شفافیت بین‌الملل، نقش کلیدی در کشف و کاهش فساد ایفا می‌کند، زیرا رسانه آزاد و نهادهای مدنی مستقل امکان رصد اقدامات مسؤولان، افشای تخلفات و اطلاع‌رسانی به افکار عمومی را فراهم می‌آورند. این شاخص بر اهمیت دسترسی آزاد به اطلاعات، توانایی تحلیل داده‌های عمومی و فشار اجتماعی برای پاسخ‌گویی مقامات تأکید دارد و به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های اصلی شفافیت و پاسخ‌گویی دولت در شاخص ادراک فساد مورد توجه قرار می‌گیرد (ریاضت، ۱۴۰۳: ۲۸). رسانه‌ها با انتشار گزارش‌ها و تحلیل‌های مستقل، شرایطی ایجاد می‌کنند که فساد کمتر امکان بقا پیدا کند و مسؤولان در چارچوب قانون و مقررات عمل کنند.

در ایران، چارچوب قانونی رسانه‌ها و دسترسی به اطلاعات محدودیت‌هایی را شامل می‌شود که بر اثربخشی رسانه و جامعه مدنی در کشف فساد تأثیرگذار است. قوانین موجود رسانه‌ای، هم شامل حمایت از انتشار اخبار و اطلاعات و هم محدودیت‌هایی بر فعالیت‌های رسانه‌ای است که محدودیت دسترسی به اطلاعات عمومی و فشار بر رسانه‌ها را به همراه دارد. هرچند قانون دسترسی آزاد به اطلاعات و برخی مقررات مربوط به شفافیت، امکان رصد فعالیت‌های دولت را فراهم می‌آورند، اما ضعف در اجرای مؤثر این قوانین و پیچیدگی

عمومی به عملکرد دستگاه های اجرایی را تقویت می کند (الواری و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۳۵).

در ایران، نظام استخدامی بر اساس قوانین استخدام کشوری، آیین نامه ها و مقررات خاص، چارچوبی رسمی برای جذب و ارتقای کارکنان فراهم می آورد. این قوانین بر گزینش بر اساس شایستگی و تجربه تأکید دارند و برخی سامانه های شفافیت، مانند سامانه ثبت و پیگیری استخدام ها، تلاش هایی برای افزایش شفافیت در فرآیند انتصابات به شمار می آیند. با این حال، چالش های ساختاری نظیر پیچیدگی فرآیندهای اداری، تمرکز قدرت در نهادهای محدود و نبود ارزیابی های مستقل و مستمر، مانع از تحقق کامل شایسته سالاری و شفافیت در انتصابات می شود (شاملو و اسماعیلی آذر، ۱۴۰۳: ۵۶).

تحلیل تطبیقی نشان می دهد که درحالی که شاخص نظام اداری و استخدامی در سطح بین المللی، با مکانیزم های شفاف و مستقل، تضمین کننده انتصابات عادلانه و مبتنی بر شایستگی است، در ایران فاصله قابل توجهی میان قوانین موجود و اجرای واقعی این شاخص وجود دارد. فقدان نظارت مستقل و ابزارهای ارزیابی شفاف موجب می شود که فرصت های سوءاستفاده از قدرت و انتصابات غیربهرینه همچنان باقی بماند. برای همسو شدن با استانداردهای بین المللی، لازم است علاوه بر اصلاح قوانین استخدامی، استقلال نهادهای نظارتی تقویت شود، سامانه های الکترونیکی شفاف و قابل دسترس برای رصد انتصابات ایجاد گردد و فرآیندهای ارتقا و انتصاب ها مبتنی بر معیارهای شایستگی و ارزیابی مستمر کارکنان شکل گیرد (الواری و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۵۰). بنابراین، بهبود شاخص نظام اداری و استخدامی مستلزم ترکیبی از اصلاحات قانونی، نهادی و فناوری است که بتواند ضمن کاهش فساد و افزایش شفافیت، عملکرد دستگاه های اجرایی را بهبود بخشد و اعتماد عمومی را ارتقا دهد.

نتیجه گیری

بررسی تطبیقی میان شاخص های سازمان شفافیت بین الملل و چارچوب حقوقی ایران نشان می دهد که مقابله با فساد، علاوه بر ابعاد اداری و اقتصادی، دارای جنبه کیفری حیاتی است که می تواند به عنوان ستون اصلی تضمین سلامت نظام اداری و

مدیریت تعارض منافع، فرصت های سوءاستفاده از قدرت را افزایش می دهد (سپهردوست و برجیسیان، ۱۳۹۵: ۱۷).

تحلیل تطبیقی نشان می دهد که درحالی که شاخص تعارض منافع در سطح بین المللی، با ایجاد قوانین یکپارچه و سازوکارهای نظارتی مستقل، امکان کاهش فساد را فراهم می آورد، ایران با فقدان یک چارچوب قانونی جامع و هماهنگ مواجه است. کشورهای موفق، علاوه بر الزام به افشای دارایی ها، سازوکارهای پیشگیرانه و نظارتی مستمر ایجاد کرده اند که شامل بررسی و تصویب قراردادهای توسط نهادهای مستقل، محدودیت در تصدی هم زمان مناصب دولتی و خصوصی و حمایت از گزارش دهندگان تعارض منافع است. تطبیق این رویکردها با وضعیت ایران نشان می دهد که تدوین قانون جامع مدیریت تعارض منافع، تقویت نظارت مستقل و ایجاد سازوکارهای شفاف افشا و پیگیری، می تواند نقش مؤثری در کاهش فساد و افزایش اعتماد عمومی ایفا کند (سپه سرا، ۱۳۹۳: ۱۴۰).

این تحلیل مؤید آن است که تعارض منافع تنها با قوانین محدود و پراکنده قابل کنترل نیست و نیازمند یک رویکرد حقوقی و نهادی منسجم است که با شاخص های بین المللی همسو بوده و قابلیت اجرایی واقعی داشته باشد، به طوری که تصمیمات دولتی همواره در چارچوب منافع عمومی و شفافیت کامل صورت گیرد.

۶-۵- تطبیق شاخص «نظام اداری و استخدامی»

شاخص نظام اداری و استخدامی در چارچوب سازمان شفافیت بین الملل بر شایسته سالاری و شفافیت در انتصابات و استخدام های دولتی تأکید دارد و به عنوان یکی از مؤلفه های کلیدی کاهش فساد شناخته می شود. این شاخص ارزیابی می کند که آیا فرآیندهای جذب و ارتقای کارکنان دولت بر اساس شایستگی، تخصص و معیارهای عینی انجام می شود و دسترسی عموم به اطلاعات مرتبط با انتصابات و ارتقاها امکان پذیر است یا خیر. شفافیت در نظام اداری و استخدامی از یکسو زمینه پیشگیری از بروز فساد ناشی از انتصاب های غیرمنصفانه و تبعیضی را فراهم می آورد و از سوی دیگر اعتماد

حاکمیت قانون از نزدیکی نسبی با استانداردهای بین‌المللی برخوردارند.

برای همسوسازی نظام حقوقی ایران با استانداردهای بین‌المللی و تقویت ابعاد کیفری مقابله با فساد، نیازمند اصلاحات تقنینی، نهادی و سیاست‌گذاری مشخص هستیم. از منظر تقنینی، تصویب قانون جامع تعارض منافع و تقویت قوانین حمایت از افشاگران فساد، زمینه تعقیب قضائی مؤثر جرائم و جلوگیری از سوءاستفاده از قدرت را فراهم می‌کند. اصلاح ساختار بودجه‌ریزی و افزایش شفافیت مالی، امکان نظارت عمومی و اجرای مؤثر مجازات‌ها را تقویت می‌کند و اطمینان می‌دهد که تخلفات مالی به سرعت و با ضمانت کیفری پاسخ داده شوند.

از منظر نهادی و سیاست‌گذاری، تقویت استقلال نهادهای نظارتی و قضائی و افزایش ظرفیت‌های نظارتی مستقل، اجرای بی‌طرفانه مجازات‌های کیفری و رسیدگی قضائی به فساد را تضمین می‌کند. دیجیتالی‌سازی فرآیندهای اداری، انتشار شفاف قراردادهای دولتی و بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، هم اثر بازدارنده مجازات‌ها را افزایش می‌دهد و هم امکان کشف تخلفات را تسهیل می‌کند. مشارکت فعال رسانه‌ها و جامعه مدنی، نظارت اجتماعی و فشار برای پاسخ‌گویی مقامات را تقویت می‌کند و موجب تحقق شاخص‌های بین‌المللی شفافیت، پاسخ‌گویی و برخورد قضائی می‌شود.

در نهایت، یافته‌های تطبیقی نشان می‌دهد که ترکیبی از تقویت سازوکارهای کیفری، اصلاحات قانونی، افزایش شفافیت و پاسخ‌گویی نهادی، بهره‌گیری از فناوری‌های نوین و ارتقای نظارت اجتماعی می‌تواند موجب کاهش فساد، افزایش اثر بازدارنده مجازات‌ها و همگرایی بیشتر با استانداردهای بین‌المللی شود. بدین ترتیب، جنبه کیفری مقابله با فساد، نه تنها مکمل سازوکارهای اداری، بلکه ستون اصلی تحقق اهداف ضد فساد در ایران است و تضمین‌کننده سلامت نظام اداری و اعتماد عمومی به دولت و دستگاه قضائی خواهد بود.

ملاحظات اخلاقی: موارد مربوط به اخلاق در پژوهش و نیز امانت‌داری در استناد به متون و ارجاعات به مقاله تماماً رعایت گردید.

کاهش فساد عمل کند. شاخص‌های بین‌المللی، بر شفافیت مالی، حاکمیت قانون، پاسخ‌گویی و نظارت بر قدرت، استقلال نهادهای قضائی، شایسته‌سالاری در نظام اداری و مدیریت تعارض منافع تأکید دارند و مؤلفه‌های کیفری مانند ضمانت اجرای مؤثر مجازات‌ها و برخورد قضائی با جرائم فساد را از مؤلفه‌های کلیدی کاهش فساد در سطح ملی و بین‌المللی می‌دانند.

تحلیل تطبیقی نشان می‌دهد که نظام حقوقی ایران در برخی حوزه‌ها دارای ظرفیت‌های قانونی و نهادی قابل توجه است که می‌تواند به مقابله کیفری با فساد کمک کند. از جمله، اصول مترقی قانون اساسی ایران، به‌ویژه اصول مربوط به حاکمیت قانون و پاسخ‌گویی دستگاه‌های دولتی، تصویب قوانین تخصصی نظیر قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد، قانون رسیدگی به دارایی مقامات، قانون دسترسی آزاد به اطلاعات و قوانین بودجه‌ریزی، پایه‌های محکمی برای شناسایی، تعقیب و مجازات جرائم فساد فراهم می‌آورند. نهادهای نظارتی همچون دیوان محاسبات، سازمان بازرسی کل کشور و قوه قضائیه، همراه با دادسراها و دادگاه‌های ویژه، ظرفیت قانونی برای بررسی تخلفات، اجرای مجازات‌ها و مدیریت کیفری فساد را دارند که نقش آن در تقویت اثر بازدارنده مجازات‌ها غیرقابل انکار است.

با این حال، تحلیل تطبیقی نشان می‌دهد که ایران در مقایسه با استانداردهای بین‌المللی در برخی حوزه‌ها با شکاف قابل توجهی مواجه است. فقدان قانون جامع و هماهنگ برای مدیریت تعارض منافع، محدودیت در دسترسی به اطلاعات مالی و بودجه‌ای، ضعف استقلال نهادهای نظارتی و قضائی، پیچیدگی و ابهام در ساختار اداری و نبود حمایت مؤثر از افشاگران فساد، موجب کاهش اثر بازدارنده سازوکارهای کیفری می‌شود. در این میان، جنبه کیفری مقابله با فساد، شامل ضمانت اجرای بی‌طرفانه مجازات‌ها و تعقیب قضائی جرائم، هنوز در بسیاری از حوزه‌ها به شکل کامل تحقق نیافته است. شکاف‌های عمده شامل مدیریت تعارض منافع، شفافیت بودجه، آزادی رسانه و مشارکت فعال جامعه مدنی است، درحالی‌که شایسته‌سالاری در استخدام و برخی چارچوب‌های قانونی

تعارض منافع: در تدوین این مقاله، هیچ گونه تعارض منافی وجود نداشته است

سهم نویسندگان: نگارش این مقاله به صورت مشترک توسط نویسندگان انجام شده است.

تشکر و قدردانی: از تمام کسانی که نویسندگان را در تهیه این مقاله یاری رسانده اند، سپاسگزاریم.

منابع و مأخذ

الف. منابع فارسی

- الواری، عباس؛ جوانمرد، بهروز؛ فضلی، مهدی و آدابی، حمیدرضا (۱۴۰۲). «جرم‌نگاری فساد در بخش خصوصی؛ تحولات تاریخی و مستندات داخلی و بین‌المللی». *تعالی حقوق*، ۱۵۷-۱۲۳: (۱)۹.

- دادخدایی، لیلا (۱۳۸۹). «گذری بر عملکرد سازمان شفافیت بین‌المللی در موضوع اندازه‌گیری فساد». *تعالی حقوق*، ۷۳-۸۸: (۹).

- رحیمی، حمید؛ نیاورانی، صابر؛ جلالی، محمد؛ یوری، اسدالله (۱۳۹۹). «شاخصه‌های شفافیت و مبارزه با فساد و تأثیر سنجه‌ها و موازن بین‌المللی». *پژوهش‌های اخلاقی*، ۱۱(۲): ۲۸۸-۲۶۱.

- رحیمی، مائده (۱۴۰۰). «واکاوی رویکرد سازمان شفافیت بین‌الملل و طرح حمایت از افشاگران فساد». *نظارت و بازرسی*، ۱۵(۵۸): ۹۹-۱۲۶.

- ریاضت، زینب (۱۴۰۳). «آسیب‌شناسی قوانین ناظر بر پیشگیری از فساد اقتصادی در نظام جمهوری اسلامی ایران». *حقوق و دولت*، ۵(۲): ۴۸-۲۳.

- سپهردوست، حمید و برجسیان، عادل (۱۳۹۵). «بررسی اثرات غیرمستقیم فساد بر رشد اقتصادی با تأکید بر شاخص ادراک فساد». *فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد مقداری*، ۱۳(۱): ۲۹-۱.

- سپه‌سرا، حسین (۱۳۹۳). «بررسی کنوانسیون سازمان ملل متحد علیه فساد در چارچوب نظام بین‌الملل حقوق بشر». *دانش / رزیابی*، ۶(۳): ۱۲۴-۱۴۶.

- سلیمی، غلامرضا و پورعزت، علی اصغر (۱۳۸۹). «بررسی تأثیر رابطه ادراک بی‌عدالتی در سازمان بر گسترش میل به فساد اداری». *اندیشه مدیریت راهبردی (اندیشه مدیریت)*، ۴(۱) (پیاپی ۷): ۱۵۹-۱۳۱.

- شاملو، باقر و اسماعیلی آذر، غلامرضا (۱۴۰۳). «الگوی سیاست جنایی در مواجهه با فساد سیاسی-اقتصادی نظام لیگارش». *پژوهش‌های حقوق اقتصادی و تجاری*، ۲(۱) (پیاپی ۵): ۷۲-۴۱.

- شیرینی، حامد؛ برادران، مراد و جوادی، علی محمد (۱۴۰۳). «بررسی جامعه‌شناختی فساد در ایران». *مسائل اجتماعی ایران*، ۱۵(۱): ۱۱۲-۷۹.

- فرهنگ، امیرعلی و محمدپور، علی (۱۴۰۱). «اثر بار مالیاتی و شاخص ادراک فساد بر بهره‌وری کل عوامل تولید در کشورهای منطقه منا». *تحقیقات مدل‌سازی اقتصادی*، ۷۲-۳۱: (۴۷)-.

- محرابی، لیلا (۱۴۰۱). *بررسی شاخص سنجش فساد و تجربه کشورهای موفق در مبارزه با فساد*. تهران: همایش ملی ارتقای شفافیت.

- محمدزاده اصل، محمد و مرادی باروجی، علی (۱۴۰۱). *پیشگیری از فساد در حقوق بین‌الملل و حقوق ایران*. تهران: همایش ملی ارتقای شفافیت.

- مرادی، سجاد و ابوالحسنی، امیرحسن (۱۴۰۲). «راهکارهای مبارزه با فساد مالی مقامات دولتی در حقوق ایران». *تمدن حقوقی*، ۶(۱۵): ۱۹۵-۲۱۰.

ب. منابع انگلیسی

- Branco, M.C. (2021). *Corporate Social Responsibility, the Fight against Corruption and Tax Behaviour*. Berlin: Springer Berlin Heidelberg.

Analysis of Italian and Russian Organised Crime in the UK Real Estate Market. London: Taylor & Francis.

- Shah, R. (2025). *Corruption and Development in Asian Nations.* Delhi: Educohack Press.

- Brock, G. (2023). *Corruption and Global Justice.* Oxford: OUP Oxford.

- Cheng, C. & Zaum, D. (2011). *Corruption and Post-Conflict Peacebuilding: Selling the Peace?.* London: Taylor & Francis.

- Della Porta, D. & Vannucci, A. (2016). *The Hidden Order of Corruption: An Institutional Approach.* London: Taylor & Francis.

- Fletcher, C. & Herrmann, D. (2016). *The Internationalisation of Corruption: Scale, Impact and Countermeasures.* London: Taylor & Francis.

- Frederickson, H. G. & Ghore, R. K. (Eds). (2013). *Ethics in Public Management* (2nded.). M.E. Sharpe.

- Holzner, B. & Holzner, L. (2010). *Transparency in Global Change: The Vanguard of the Open Society.* Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.

- Mattoni, A. (2024). *Digital Media and Grassroots Anti-corruption Contexts, Platforms and Data of Anti-corruption Technologies Worldwide.* Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.

- Meiselles, M; Ryder, N. & Giosa, P. (2025). *Contemporary Economic Crime: Issues and Challenges.* London: Taylor & Francis.

- Minenna, Marcello, (2024). *G20 Economic Policy: A Balance of Payments Framework.* London: Taylor & Francis.

- Pieth, M. & Søreide, T. (2023). *Elgar Concise Encyclopedia of Corruption Law.* Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.

- Pozsgai-Alvarez, J. & Bratu, R. (2025). *The Routledge Handbook of Anti-Corruption Research and Practice.* London: Taylor & Francis.

- Saana, R; Pirjo, J. & Vesa, M. (2022). *Money Laundering and Corruption in International Business: Study Based on Nordic Experiences.* Copenhagen: Nordic Council of Ministers.

- Sclafani, E. (2024). *Investment of Criminal Proceeds into the Legitimate Economy: An*